

збільшити власний дохід, а службі маркетингу – виправдати власну необхідність і ефективність, покрити первинні витрати на власне формування і зміст.

Список використаних джерел

1. Котлер Ф. Основы маркетинга: Пер. с англ. / Общ. ред. и вступ. ст. Е.М. Пеньковой. – М.: Прогресс, 1990. – 736 с.

2. Котлер Ф. Маркетинг менеджмент. – СПб.: Питер, 1999.
3. Теория маркетинга / Под ред. М. Бейкера. – СПб.: Питер, 2002. – 464 с.
4. Дей Д. Стратегический маркетинг / Пер. с англ. – М.: ЭКСМО–Пресс, 2002.
5. Ламбен Ж.–Ж. Стратегический маркетинг. Европейская перспектива / Пер с франц. – СПб.: Наука, 1996.

К.А. ПРИБ,

к.е.н., доцент, ННЦ «Інститут аграрної економіки»

Забезпечення фінансової стійкості як складова антикризового управління сільськогосподарським підприємством

У статті обґрунтовано підходи до забезпечення фінансової стійкості в антикризовому управлінні сільськогосподарським підприємством. Виявлено особливості та оцінено вплив фінансово–економічних криз на рівень фінансової стійкості. Визначено основні напрями антикризового управління цими процесами.

Ключові слова: антикризове управління, фінансова стійкість, сільськогосподарські підприємства.

В статье обоснованы подходы к обеспечению финансовой устойчивости в антикризисном управлении сельскохозяйственным предприятием. Выявлены особенности и оценено влияние финансово–экономических кризисов на уровень финансовой устойчивости. Определены основные направления антикризисного управления этими процессами.

Ключевые слова: антикризисное управление, финансовая устойчивость, сельскохозяйственные предприятия.

The paper based approaches to ensure financial stability in anticrisis management in agricultural enterprise. The features and evaluated the effect of financial and economic crisis on the level of financial stability. The main areas of anticrisis management of these processes.

Keywords: anticrisis management, financial sustainability, agricultural enterprises.

Постановка проблеми. Фінансова стійкість є важливою умовою стабільного функціонування підприємства, тому вирішення проблем, пов'язаних з її забезпеченням, має високу практичну цінність, яка особливо посилюється за умови виникнення і поширення фінансово–економічних криз різної природи походження і генезу – міжнародних, макроекономічних, регіональних, галузевих, внутрішньогосподарських тощо. Адже саме достатній рівень фінансової стійкості стає запорукою здатності підприємства долати їхній вплив, при-

стосовуватися до мінливих умов внутрішнього і зовнішнього середовища, реалізовувати резерви майбутнього розвитку.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Проблеми забезпечення фінансової стійкості підприємств широко висвітлені в сучасній економічній літературі. Значний внесок у їх вивчення внесли В.А. Гросул, Н. Давиденко, В.А. Забродський, М.С. Заюкова, В.А. Зінченко, М.О. Кизим, Ю.С. Копчак, С. Михайлов, О.В. Мороз, Є.Д. Пономаренко, Н.І. Соловйова, Л.М. Шабліста і інші. Зокрема, вчені досліджують сутність фінансової стійкості та її роль у життєдіяльності підприємства [1–5]. Вирізняють багато методів оцінювання фінансової стійкості, в тому числі коефіцієнтний аналіз пасивів, визначення достатності стійких джерел на формування найменш ліквідної частини активів, оцінка маневреності, аналіз беззбитковості [1–2; 4–7]. Чисельні дослідження присвячені особливостям формування фінансової стійкості у підприємств сільського господарства і АПК [3; 6] та виробленню підходів до її підвищення [4–7].

Водночас недостатньо вивчені практичні аспекти зміни фінансової стійкості сільськогосподарських підприємств під впливом криз різної природи походження, не повно розкриті питання антикризового управління процесами її зміцнення.

Тому **метою** даної **статті** стало обґрунтування підходів до забезпечення фінансової стійкості як складової антикризового управління сільськогосподарським підприємством.

Виклад основного матеріалу. Поглиблене дослідження здійснювалося по матеріалах вибіркової сукупності сільськогосподарських підприємств Хмельницької області (56 випадків) у 1995–2011 роках. Вибірка формувалася за принципом випадкового вибору, коли всі одиниці генеральної сукупності мали рівну можливість потрапити до неї. Згідно з інформацією органів статистики за досліджуваний період фінансово–майновий стан і результати діяльності підприємств вибірки відпо-відають усередненим значенням по області та Україні в цілому, що уможливило вивчення проблеми впливу криз на фі-

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

нансову стійкість сільськогосподарських підприємства та дозволило вважати результати дослідження такими, що репрезентативно відображають генеральну сукупність. Дослідження здійснене з використанням статистичних методів, зокрема розрахунково-конструктивного, середніх та відносних величин, рядів динаміки, аналізу фінансових коефіцієнтів, дисперсійного і кластерного аналізу, монографічного.

Виявлено, що в науковій літературі немає єдиного погляду на сутність категорії «фінансова стійкість», адже під цим терміном різні автори розуміють: 1) узагальнюючу якісну характеристику фінансового стану підприємства, що відображає тенденції зміни фінансових відносин під впливом різноманітних внутрішніх і зовнішніх чинників [1]; 2) характеристику стабільності фінансового стану, яка забезпечується високою часткою власного капіталу в загальній сумі використуваних фінансових засобів [2]; 3) стан фінансових ресурсів і такий ступінь їх використання, за якого підприємство може вільно маневрувати грошовими засобами, здатне забезпечити безперебійний процес виробництва та реалізації продукції, а також затрати на його розміщення й оновлення» [3]; 4) ступінь залежності підприємства від залучених джерел фінансування; 5) результат діяльності підприємства, за якого підприємство має нерозподілений прибуток [4] тощо. Проте найбільш вдалим є таке визначення: це здатність суб'єкта господарювання функціонувати та розвиватися, зберігаючи рівновагу своїх активів і пасивів у внутрішньому та зовнішньому середовищах, які змінюються, що гарантує його постійну платоспроможність та інвестиційну привабливість у межах припустимого рівня ризику [5].

Фінансова стійкість залежить та водночас істотно впливає на діяльність сільськогосподарського підприємства. Так, її поліпшення, як свідчать дані рис. 1, супроводжується підвищенням маневреності капіталу, оптимізацією структури фінансових джерел, активізацією інвестування.

Поряд із тим функціонування фінансово стійких підприємств характеризується підвищеною рентабельністю опе-

раційної діяльності та ефективністю використання активів, зростанням частки тезаврованого прибутку, як показано на рис. 2. Тому забезпечення фінансової стійкості є важливим завданням менеджменту.

На фінансову стійкість сільськогосподарського підприємства істотно впливають позитивні й негативні тенденції економічної динаміки, а особливо виникнення і перебіг фінансово-економічних криз. Проте вплив часто буває різноспрямованим та характеризується значною варіативністю. У результаті дослідження встановлено, що зазвичай на початку виникнення фінансово-економічних криз зростає показник автономії. Це на перший погляд свідчить про зміцнення фінансової стійкості, а насправді є результатом скорочення кредитних пропозицій на ринку і втрати сільськогосподарськими товаровиробниками здатності залучати позикові кошти внаслідок дестабілізації фінансового ринку і зниження їхньої кредитоспроможності.

Наприклад, у 1995–1997 роках у середньому лише одне з кожних десяти досліджуваних підприємств залучало понад 20% капіталу на позикових засадах. При цьому майже весь обсяг позикових коштів являв собою кредиторську заборгованість, тоді як кредитами банків користувалися лише 5–9% підприємств. Згодом із настанням відносної економічної стабілізації залучення сільськогосподарськими підприємствами позикових коштів, у тому числі банківських кредитів, активізувалося. Починаючи з 2001 року майже половина з досліджуваних товаровиробників більшу частку фінансових ресурсів залучала на позикових засадах, а у 2005–2007 роках таких було понад 70%.

Подібна ситуація щодо зниження забезпеченості сільськогосподарських підприємств позиковими коштами спостерігалася під час виникнення кризи 2008–2009 років. Адже вже восени 2008 року значна частка товаровиробників була обличена як можливості залучити кошти в банках, так і отримати кредитну підтримку з боку держави. Зокрема, обсяг кредитних зобов'язань з грудня 2008 року по квітень

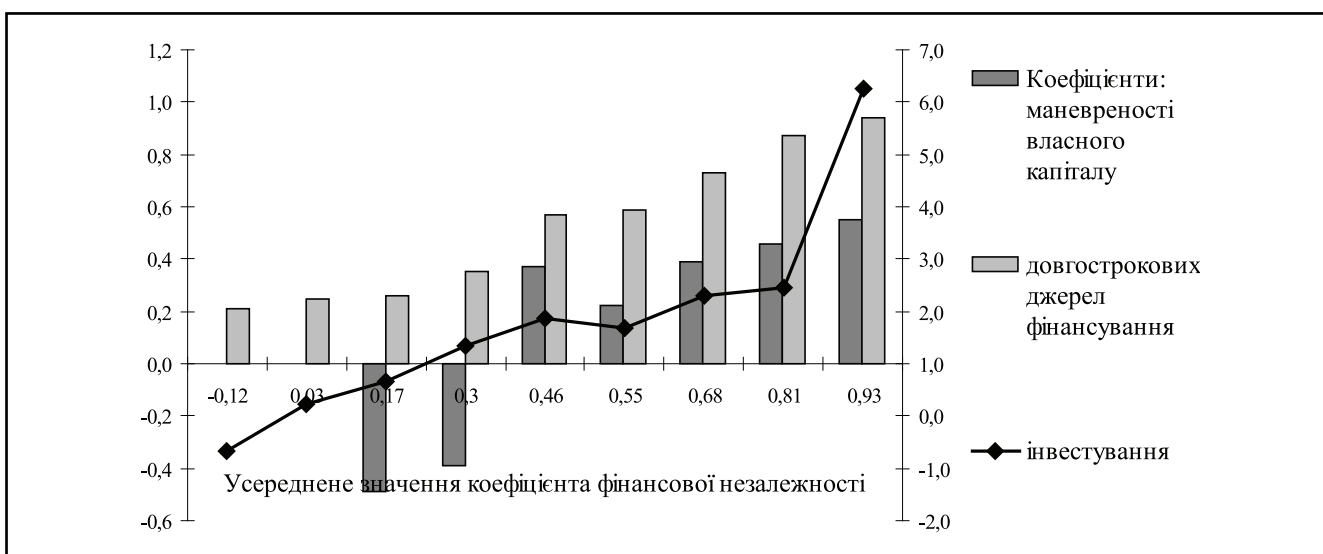

Рисунок 1. Взаємозалежність фінансової стійкості й окремих показників фінансового стану

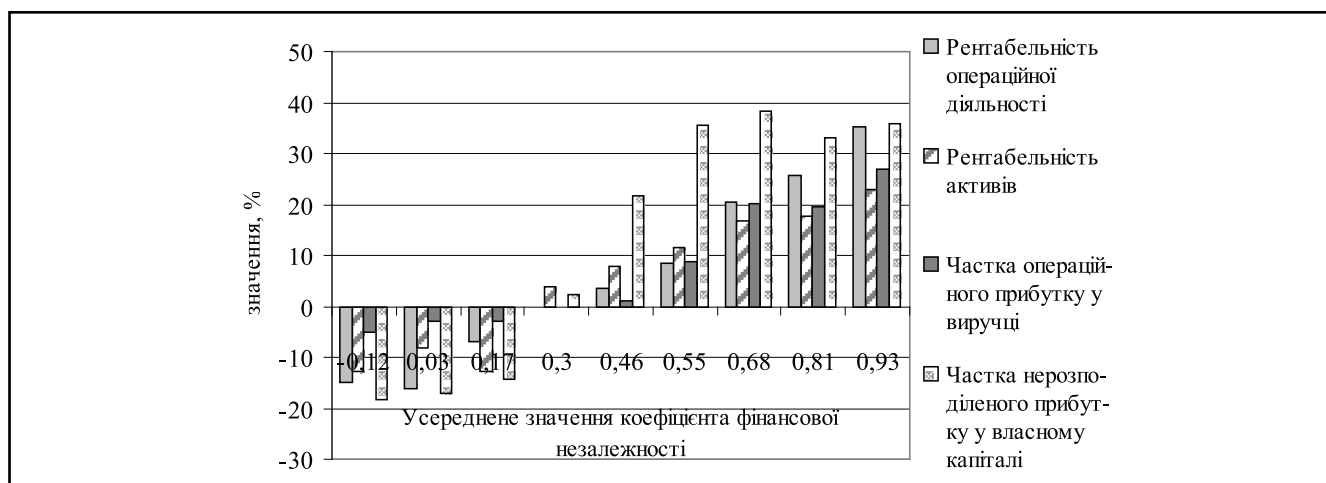

Рисунок 2. Взаємозалежність фінансової стійкості й ефективності діяльності сільськогосподарського підприємства

2009 року у підприємств галузі не змінився, хоча в аналогічні періоди попередніх років збільшувався майже на 26,4%. Поряд із тим зросла ціна кредитних ресурсів – якщо у першому–третьому кварталах 2008 року інтегральна відсоткова ставка за кредитами в реальний сектор економіки коливалася в межах 13,4–14,9% річних, то у четвертому кварталі підвищилася до 18,8%, а у першому кварталі 2009 року – до 23,2%. При цьому ставка за кредитами, залученими сільськогосподарськими підприємствами, коливалася в межах від 18 до 35% [8]. І це в умовах, коли обсяги державної підтримки здешевлення кредитів для сільськогосподарських товаровиробників скоротилися у 2,6 рази. Лише з 2010 року процеси залучення позикових коштів аграріями відносно стабілізувалися і почали зростати.

Проте слід зазначити, що фінансова стабілізація на ринку та активізація процесів залучення капіталу далеко не завжди призводять до зміцнення фінансової стійкості сільськогосподарських підприємств. Адже зазвичай набуває поширення інша тенденція – внаслідок збитковості упродовж тривалого часу відбувається втрата значної частки власного капіталу. Наприклад, наприкінці 1990–х – початку 2000–х років в окремих досліджуваних підприємствах така частка перевищила 100%–ву позначку. Зокрема, у 2001 році 56,9% досліджуваних сільськогосподарських підприємств мали накопичені непокриті збитки попередніх періодів, а понад десята частина з них втратила через збитковість увесь обсяг власного капіталу. Ситуація відносно поліпшилася лише у 2005 році, коли частка підприємств з непокритими збитками скоротилася до 20%, а у трьох четвертей господарств розмір тезаврованого прибутку перевищив 10% від вартості власного капіталу.

За наслідками кризи 2008–2009 років подібні тенденції поки що не спостерігаються, а частка підприємств, що мали непокриті збитки попередніх періодів, залишалася упродовж 2009–2011 років відносно стабільною і навіть мала невелику тенденцію до зниження. Проте, як і наприкінці 1990–х років, поглиблюється диференціація сільськогосподарських підприємств залежно від рівнів фінансової стійкості і забез-

печеності позиковими і власними джерелами фінансування. Це дозволило на підставі кластерного аналізу на прикладі кризи 2008–2009 років та наступного посткризового періоду 2010–2011 років визначити чинники, які призводили до втрати фінансової стійкості товаровиробників. Результати наведено у таблиці.

У процесі аналізу було виділено п'ять кластерів досліджуваних підприємств та вивчено варіативність фінансових показників і коефіцієнтів, що характеризують різні боки фінансової стійкості підприємства в середині кластерів та по досліджуваній вибірці в цілому. Показники, по яких різниця загальної і внутрішньокластерної дисперсії перевищувала 45%, визнані впливовими, у межах 30–45% – відносно значимими, менше 30% – незначимими.

Найбільший вплив на фінансову стійкість, як свідчать дані таблиці, справляють: нестача довгострокових, зокрема власних, джерел фінансування; формування неоптимальної структури капіталу; нераціональне розміщення залучених коштів в активах і незабезпечення оптимального співвідношення між оборотними коштами та основними засобами; нестача окремих елементів капіталу з розрахунку на одиницю використаної земельної площі; невикористання прибутку на виробничий розвиток; низький рівень інвестування тощо.

По результатах дослідження встановлено, що антикризове управління сільськогосподарським підприємством у контексті забезпечення фінансової стійкості на початкових етапах кризи має спрямовуватися на залучення коштів для ведення господарської діяльності, а згодом – на збереження й раціональне використання власного капіталу. Обґрунтовано, що антикризові заходи мають забезпечувати запобігання негативному впливу чинників, що спричинюють втрату фінансової стійкості, передбачати оптимізацію структури джерел фінансування, мінімізацію середньозваженої вартості капіталу, поліпшення структури виробничо–господарської діяльності, перегляд критеріїв доцільності здійснення господарських операцій і ефективності інвестиційних проектів, скорочення витрат та раціоналізацію використання ресурсів, удосконалення стратегій просування власних товарів на ринку з урах-

Дисперсійний аналіз по кластерах досліджуваних підприємств із визначенням значимості показників

Показник	Сума дисперсій по кластерах	Загальна дисперсія	Різниця дисперсій		Значимість показника
			абсолютне число	%	
Забезпеченість з розрахунку на 1 га с.-г. угідь, грн.: сукупним капіталом	1178,2	1223,4	45,2	3,70	Н
– власним капіталом	1025,9	1172,8	146,9	12,53	Н
– позиковим капіталом	74,2	107,3	33,1	30,84	ВЗ
– короткостроковими позиками	43,9	65,7	21,8	33,22	ВЗ
– власним оборотним капіталом	90,4	179,4	89,0	49,59	В
Забезпеченість власними коштами на фінансування необоротних активів і запасів, грн. («+» – надлишок; «-» – нестача)	435,3	611,1	175,8	28,78	Н
Коефіцієнти: довгострокового залучення фінансових джерел	14,0	33,2	19,2	57,64	В
– фінансового ризику	4384,2	5478,9	1094,7	19,98	Н
– інвестування	583,9	929,3	345,4	37,16	ВЗ
– мобільності активів	16,5	18,2	1,7	8,84	Н
– забезпеченості основних засобів власним оборотним капіталом	405,2	639,0	233,8	36,59	ВЗ
Частки у пасивах, %: нерозподіленого прибутку	13,4	26,9	13,5	50,05	В
– короткострокової заборгованості	13,8	33,0	19,2	58,07	В

В – впливові; ВЗ – відносно значимі показники; Н – незначимі показники.

уванням дестабілізаційних процесів, а також зміни платоспроможності, ритмічності та інших характеристик функціонування основних споживачів тощо. Визначено, що у процесі антикризового управління має забезпечуватися моніторинг внутрішніх і зовнішніх процесів, зокрема особливу увагу слід приділити аналізу рівнів старіння дебіторських і кредиторських рахунків, темпів зростання боргового тягаря, показників покриття відсотків і основної суми боргових зобов'язань, індексу співвідношення рентабельності активів і середньозваженої вартості капіталу, показників ефективності та інтенсивності основних видів діяльності, тенденцій, що характерні для функціонування кредитного ринку тощо.

Висновки

За результатами здійсненого дослідження зроблено висновки, що антикризове управління сільськогосподарським підприємством має спрямовуватися на забезпечення його фінансової стійкості, що дозволить зміцнити фінансовий стан та поліпшити результати господарювання. Антикризові заходи мають залежати від стадії кризи, на її перших етапах спрямовуватися на підтримку залучення фінансових джерел для здійснення діяльності, а згодом – на збереження і ефективне використання власних коштів. У процесі антикризового управління слід вирішувати питання, пов'язані з поліпшенням забезпеченості капіталом, оптимізацією його структури, раціональним розміщенням залучених коштів в активах, дотриманням оптимального співвідношення між їх окремими складовими, спрямуванням отриманого прибутку на виробничий розвиток, активізацією інвестування.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі полягають у необхідності подальшого удосконалення інструментів моніторингу фінансової стійкості сільськогосподарського підприємства в умовах виникнення і поширення кризових

явищ, розробки механізмів її підвищення, а також оптимізації методів управління цими процесами.

Список використаних джерел

1. Шаблыста Л.М. Фінансова стійкість підприємства: сутність і методи оцінки / Шаблыста Л.М. [Електрон. ресурс] // Режим доступу: http://www.ief.org.ua/Arjiv_EP/Shablysta2006.pdf
2. Пономаренко Є.Д. Аналіз фінансової стійкості (платоспроможності) підприємства. Тема 9 / Фінансовий аналіз (Конспект лекцій) / Пономаренко Є.Д. [Електрон. ресурс] // Режим доступу: <http://inpos.com.ua/153>
3. Михайлов С. Фінансова стійкість у механізмі господарювання підприємств АПК / С. Михайлов, Н. Давиденко [Електрон. ресурс] // Український журнал з питань агробізнесу «Пропозиція». – Режим доступу: <http://www.propozitsiya.com/?page=149&itemid=913&number=27>.
4. Теорія фінансової стійкості підприємства: монографія / [М.С. Заюкова, О.В. Мороз, О.О. Мороз та ін.]; за ред. М.С. Заюкової. – Вінниця: УНІВЕРСУМ–Вінниця, 2004. – 155 с.
5. Гросул В.А. Соціально-економічна стійкість підприємства: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій: монографія / В.А. Гросул. – Х.: Харк. держ. ун-т харч. та торгівлі, 2007. – 303 с.
6. Соловйова Н.І. Фінансова стійкість сільськогосподарських підприємств: інтегральна оцінка, інформаційно-експертне забезпечення: монографія / Соловйова Н.І. – Херсон: ХДУ, 2006. – 196 с. – Додатковий тип. арк. англ. мовою. – Бібліогр.: с. 168–175.
7. Оцінка і діагностика фінансової стійкості підприємства: монографія / [Кизим М.О., Забродський В.А., Зінченко В.А., Копчак Ю.С.] – Х.: ІНЖЕК, 2003. – 144 с.
8. Грошово-кредитна статистика [Електрон. ресурс] // Національний банк України. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/Statist/sfs.htm>